

Digitaal erfgoed van bodem tot cloud

De ontwikkeling van MEDEA als 'crowdsourcing' registratieplatform voor metaaldetectievondsten in Vlaanderen

In de bodem bevinden zich heel wat restanten uit het verleden. Met een metaaldetector kan eigenlijk iedereen deze archeologische nalatenschap opsporen. Sinds kort is dat ook wettelijk toegelaten.

Het MEDEA-platform wil de vele detectievondsten online beschikbaar maken voor onderzoekers en het brede publiek. Zo wordt de hobby niet alleen een fijn tijdverdrijf, maar krijgt ze ook een wetenschappelijke meerwaarde. MEDEA is een driejarig project van de vakgroep Kunstwetenschappen en Archeologie (SKAR) en de onderzoeksgroep Sociale Media en Informatietechnologie (SMIT) aan de Vrije Universiteit Brussel en PACKED vzw.¹

Metaaldetectie: wetgeving en praktijk

Metaaldetectie, het zoeken naar archeologische artefacten met behulp van een metaaldetector, is een hobby die door heel wat Vlamingen wordt beoefend. Sinds 1 april 2016 is de hobby ook wettelijk toegelaten in Vlaanderen. Volgens de nieuwe regelgeving in het Onroerenderfgoeddecreet dienen detectorgebruikers een erkenning aan te vragen – een relatief eenvoudige procedure – en worden ze verwacht zich naast de eigenlijke wetgeving ook te houden aan de zogenaamde 'Code van Goede Praktijk', de spelregels van een verantwoordelijke metaaldetectie.² Al zeker duizend detectoristen hebben ondertussen een erkenning aangevraagd en ontvangen.³

Er is dus veel veranderd sinds het opkomen van de hobby in de jaren 1960 en 1970, en vooral sinds het Europese Verdrag van Malta in 1992, waarin metaaldetectie door liefhebbers werd afgeschilderd als een bedreiging voor het archeologisch bodembestand, en het Vlaamse Archeologiedecreet van 1993 dat hobbydetectie in Vlaanderen effectief verbood.⁴ De perspectieven en attitudes van archeologen en detectorgebruikers ten aanzien van elkaars activiteiten zijn in de loop der jaren nave-

nant veranderd: daar waar samenwerking twintig jaar geleden nog ondenkbaar leek, is dat vandaag niet langer het geval. Detectorgebruikers stellen hun expertise vrijwillig ter beschikking van archeologen op opgraving, ze worden betrokken bij veldwerk volgend op hun ontdekkingen en archeologen en detectorgebruikers werken regelmatig samen voor de studie van collecties.⁵ In sommige gevallen komt het initiatief daarvoor van de detectorgebruikers, zoals bij de recente publicatie van het laatmiddeleeuwse vondstensemble uit de Waalse Krook te Gent, ingezameld en onderzocht door een collectief van detectoristen.⁶

Laatmiddeleeuws pelgrimsinsigne gevonden in de Waalse Krook.

© Gezocht en Gevonden

Metaaldetectie blijkt ook minder schadelijk dan soms wordt aangenomen, tenminste als vastgehouden wordt aan bepaalde regels. Dat heeft te maken met een aantal factoren die we delen met andere Noordwest-Europese landen, zoals Denemarken – dat op het vlak van samenwerking tussen archeologen en detectorgebruikers als modelland mag beschouwd worden.⁷ De meerderheid van de vondsten is afkomstig uit de ploeglaag, de gemengde bovenlaag van akkerlanden. Hierdoor kan het argument dat metaaldetectie waardevolle informatie over de context van vondsten verloren doet gaan, gemakkelijk weerlegd worden. In de Code van Goede Praktijk is dan ook opgenomen dat er niet dieper dan dertig centimeter mag gedetecteerd worden.

Een andere misvatting is dat detectoristen vooral uit zijn op geldgewin. Dit heeft deels te maken met de tendens in onze media om spectaculaire archeologische vondsten te omschrijven als ‘schatten’ met in de eerste plaats een financiële waarde. In werkelijkheid is ons archeologisch bestand niet van die aard dat het een gemakkelijke bron van inkomsten is voor een detectorist; integendeel, de hobby vereist heel wat volharding. De meerderheid van detectoristen heeft naar eigen zeggen dan ook geen financiële motieven.⁸ De Romeinse zilverschat van Everbeek, die voor een fractie van de marktprijs aan het Provinciaal Archeologisch Museum van Velzeke werd verkocht door de vinder, is hier een mooie illustratie.⁹

De Romeinse zilverschat van Everbeek. © pam Velzeke

Het is duidelijk dat deze hobby een positieve bijdrage kan leveren aan archeologisch onderzoek en erfgoedbeheer. Bij een adequate opvolging vormt het een continue archeologische veldprospectie op een weergalozeschaal. Ze brengt nieuwe sites aan het licht, en kan ook helpen om de degradatie van sites op te volgen. Een goed voorbeeld daarvan is het onderzoek te Lelle: de spreiding van Romeinse en vroegmiddeleeuwse vondsten op akkerpercelen hier deed vermoeden dat de site in toenemende mate onderhevig was aan erosie, en dat een opgraving vereist was.¹⁰

Een Romeinse figurine van de god Mars, een detectievondst uit Lelle (coll. Dils, naar Verhoeven 2012).

Uiteraard mag de situatie vandaag niet uitsluitend rooskleurig voorgesteld worden. Verdere sensibilisering over de deontologische regels voor een verantwoorde detectiehoobby is nodig. Niettemin zijn deze ontwikkelingen betekenisvolle getuigenissen van de mate waarin metaaldetectie aanvaard wordt als een legitieme en zelfs waardevolle vorm van erfgoed- en onderzoeksparticipatie.

Metaaldetectie en onderzoek: overbruggen van obstakels

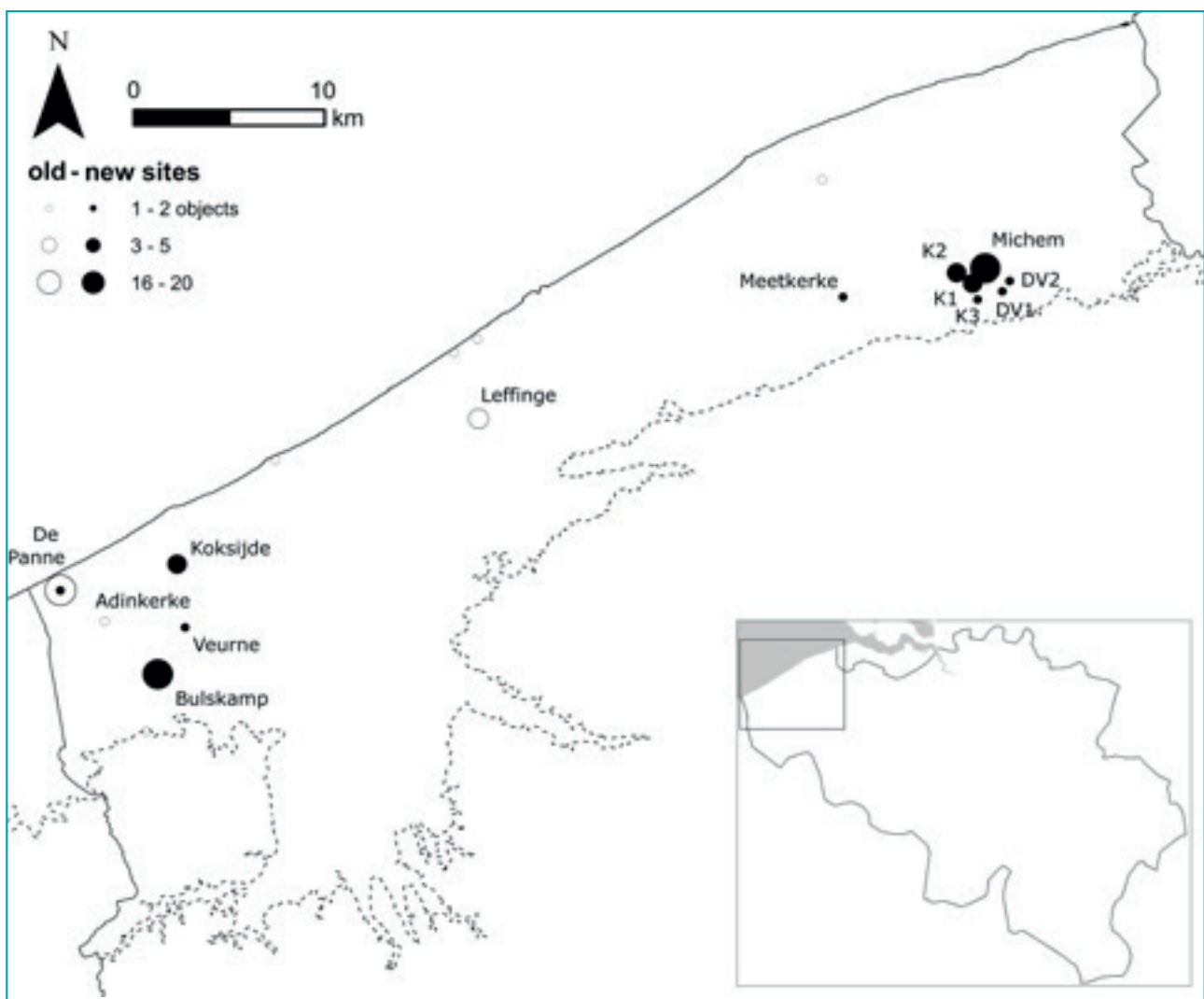
Met de huidige wetgeving zijn dus wel degelijk stappen in de juiste richting gezet wat betreft erfgoedbeheer. Toch zijn er nog twee belangrijke obstakels om het potentieel van metaaldetectie voor archeologisch onderzoek waar te maken.

Ten eerste is het zo dat de vondstinformatie bij officiële meldingen aan de overheid onvoldoende beantwoordt aan bepaalde vereisten voor archeologisch onderzoek. Dit heeft te maken met het feit dat de door de overheid gevraagde informatie bedoeld is voor erfgoedbeheer, waarvoor lokalisering en een brede determinatie en datering van de vondst in principe volstaan. Vanuit archeologisch-wetenschappelijk oogpunt is echter meer gedetailleerde en gestructureerde informatie vereist om brede chrono-typologische en landschappelijke analyses toe te laten. Dit is ook noodzakelijk om meer toegespitste vraagstellingen over materiële cultuur te kunnen beantwoorden.

Ten tweede is er het probleem van de erg lage vondstmeldingsgraad. Dit is een oud zeer, en van de aanzienlijke aantallen vondsten die zich al in privécollecties bevinden, is in het verleden dus maar een fractie gemeld. Het aantal meldende detectorgebruikers en het aantal gemelde vondsten zit dankzij de verbeterende relaties met archeologen al enkele jaren in stijgende lijn, en ongetwijfeld zal de nieuwe wetgeving, met vondstmelding als een aan de erkenning verbonden voorwaarde, daar nog toe bijdragen. Vraag is echter of dat voldoende zal zijn. Een van de voornaamste obstakels voor melding – namelijk het detectieverbod – mag dan wel zijn opgeheven, andere drempels zoals een beperkte feedback over vondstmeldingen en een onvoldoende begrip van het nut van melden, blijven overeind. Dit is opnieuw problematisch voor wetenschappers, want een lage meldingsgraad leidt tot een weinig representatieve dataset. Aan beide problemen – de toegankelijkheid van gegevens over de vele vondsten die tot nu onder de radar bleven

en de wetenschappelijke bruikbaarheid van die gegevens – dient een antwoord geboden te worden. Uit buitenlandse voorbeelden, met name in Denemarken, Engeland en Wales, blijkt dat een nauwe opvolging van detectievondsten wetenschappelijk grote winst kan opleveren. Het Portable Antiquities Scheme (PAS) heeft ondertussen een publiek toegankelijke online databank opgebouwd met gegevens over circa 1,2 miljoen vondsten, waarvan de overgrote meerderheid voortkomt uit detectie. Deze ongeëvenaarde dataset leverde alvast stof op voor meer dan 500 onderzoeksprojecten, waarvan een honderdtal doctoraten. Er is dus terecht sprake van een ware revolutie in de archeologie.¹¹ Samen met enkele kleinschaliger initiatieven illustreert het PAS ook hoe het niet noodzakelijk de wetgeving is die gedrag verandert, maar wel een open, inclusieve aanpak, waarbij alle belanghebbenden een gevoel van betrokkenheid ontwikkelen. Dit past

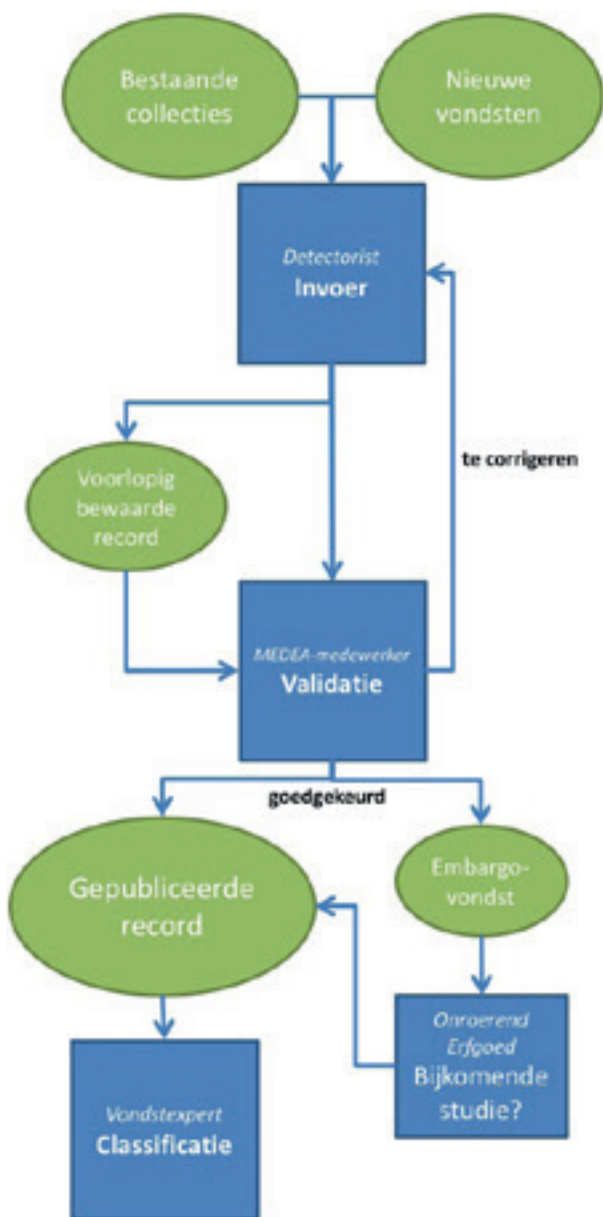
ook binnen bredere stromingen in de archeologie en andere wetenschappen, waarbij de bijdrage van het publiek steeds meer gemobiliseerd en gewaardeerd wordt onder de noemer van crowdsourcing, burgerwetenschap (*citizen science*) en *open science*.¹³ Daar zijn overigens ook ethische dimensies aan verbonden, bijvoorbeeld rond transparantie in het gebruik van publieke middelen en de visie op erfgoed als een gemeenschappelijk goed. Het publiek heeft, als belangrijkste belanghebbende, een recht op vormen van erfgoedparticipatie die verder gaan dan het verteren van de overwogen exposés van experts. Dit is zelfs noodzakelijk als erfgoed haar relevantie wil bewaren in de huidige maatschappij.¹⁴

Een voorbeeld van het potentieel van detectievondsten in Vlaanderen: een vondstenkaart die de kennis van zesde- tot tiende-eeuwse metalen artefacten in de kustvlakte illustreert en het aandeel daarin van het onderzoek van detectiecollecties.¹²

MEDEA: digitale ontsluiting van metaaldetectie in Vlaanderen

Vanuit bovenstaande overwegingen werd MEDEA ontwikkeld als een online platform dat toegankelijk is voor het publiek, en waaraan alle belanghebbers kunnen bijdragen. Het opzet is eenvoudig. Geregistreerde detectorgebruikers kunnen basisinformatie over hun vondsten invoeren en foto's toevoegen in een intuïtief, gestructureerd formulier. Vondstfiches worden voor publicatie eerst gecontroleerd door een validator. Eventuele problemen (bijvoorbeeld met een niet helemaal scherpgestelde foto) kunnen zo nog gecorrigeerd worden.

Schematisch overzicht van het opzet van het vondstinventarisatieproces op het online platform MEDEA.

Na publicatie kunnen geregistreerde vondstexperten aan de slag met de vondstfiches. Zij kunnen zogenaamde classificaties toevoegen: toewijzingen van de vondst aan bepaalde types, of verwijzingen naar vergelijkbare, gedateerde vondsten, met vermelding van een literatuurreferentie. Zo wordt de databank, met de inbreng van verschillende gebruikersgroepen, een steeds groeiend, vlot raadpleegbaar onderzoeksinstrument dat nuttig zal zijn voor verschillende doelgroepen, van onderzoekers geïnteresseerd in de verspreiding en typologie van bepaalde categorieën artefacten, over lokale historici die een idee willen krijgen van wat er in een bepaalde regio is gevonden, tot detectoristen en terreinarcheologen die hun vondsten willen determineren.

In principe is de databank vrij toegankelijk, ook voor niet-geregistreerde gebruikers. Niet alle informatie kan echter even vrij gedeeld worden. De privacy van alle gebruikers dient uiteraard gerespecteerd te worden, maar ook exacte vondstlocaties worden enkel gedeeld met erkende onderzoekers en erfgoedbeheerders, verbonden aan wetenschappelijke instellingen, de overheid of archeologische bedrijven. Alle andere gebruikers krijgen een sterk veralgemeende vondstlocatie te zien. Deze beperking is er niet alleen om te voorkomen dat individuen met slechte bedoelingen kwetsbare sites vernielen, maar ook op vraag van de zoekers, die hun favoriete zoeklocaties liever niet zomaar aan iedereen bekendmaken. Een bijkomende functie om sites te beschermen is de embargo-status die kan toegekend worden aan erg bijzondere vondsten, zoals schatvondsten. De embargo-status betekent dat de publicatie van de vondst voor een bepaalde periode wordt uitgesteld, zodat er eerst tijd is om de vondst of de site verder te onderzoeken.

Door detectoristen en vondstexperten samen te laten werken aan de databank, hopen we een waardevolle *feedback loop* te creëren die alle partijen de meerwaarde van MEDEA doet inzien en hen motiveert om te blijven bijdragen. In onderzoek naar het succes van crowdsourcing voor wetenschappelijke doeleinden is al vaker aangetoond dat het net die interactie is, die deelname voor burgers de moeite waard maakt.¹⁵

In het opzet van MEDEA wordt dan ook gepoogd die deelname van gebruikers zo breed mogelijk te maken. Ook andere rollen dan die van detectorist staan voor niet-professionelen open. De professi-

onale expertise over veel categorieën metaalvondsten is onderontwikkeld in ons land in vergelijking met Denemarken of Groot-Brittannië. Die kennis bestaat echter wel onder vele detectoristen en andere liefhebbers en zij zijn dus aangewezen personen om als vondstexpert op te treden in MEDEA. Daarnaast kan ook de rol van validator mits ondersteuning opgenomen worden door vrijwilligers en erfgoedmedewerkers.

Om de relevantie van het MEDEA-platform voor alle belanghebbenden te garanderen, zijn zij al bij het eigenlijke ontwerp- en ontwikkelingsproces nauw betrokken. Metaaldetectoristen, erfgoedmedewerkers en archeologisch onderzoekers werden, als toekomstige gebruikers van het platform, uitgebreid geraadpleegd voorafgaand aan de ontwikkeling. De resultaten daarvan gaven richting aan de ontwikkeling van de eigenlijke software die verder stapsgewijs verloopt; ontwikkeling en testen met gebruikers wisselen elkaar daarbij af.

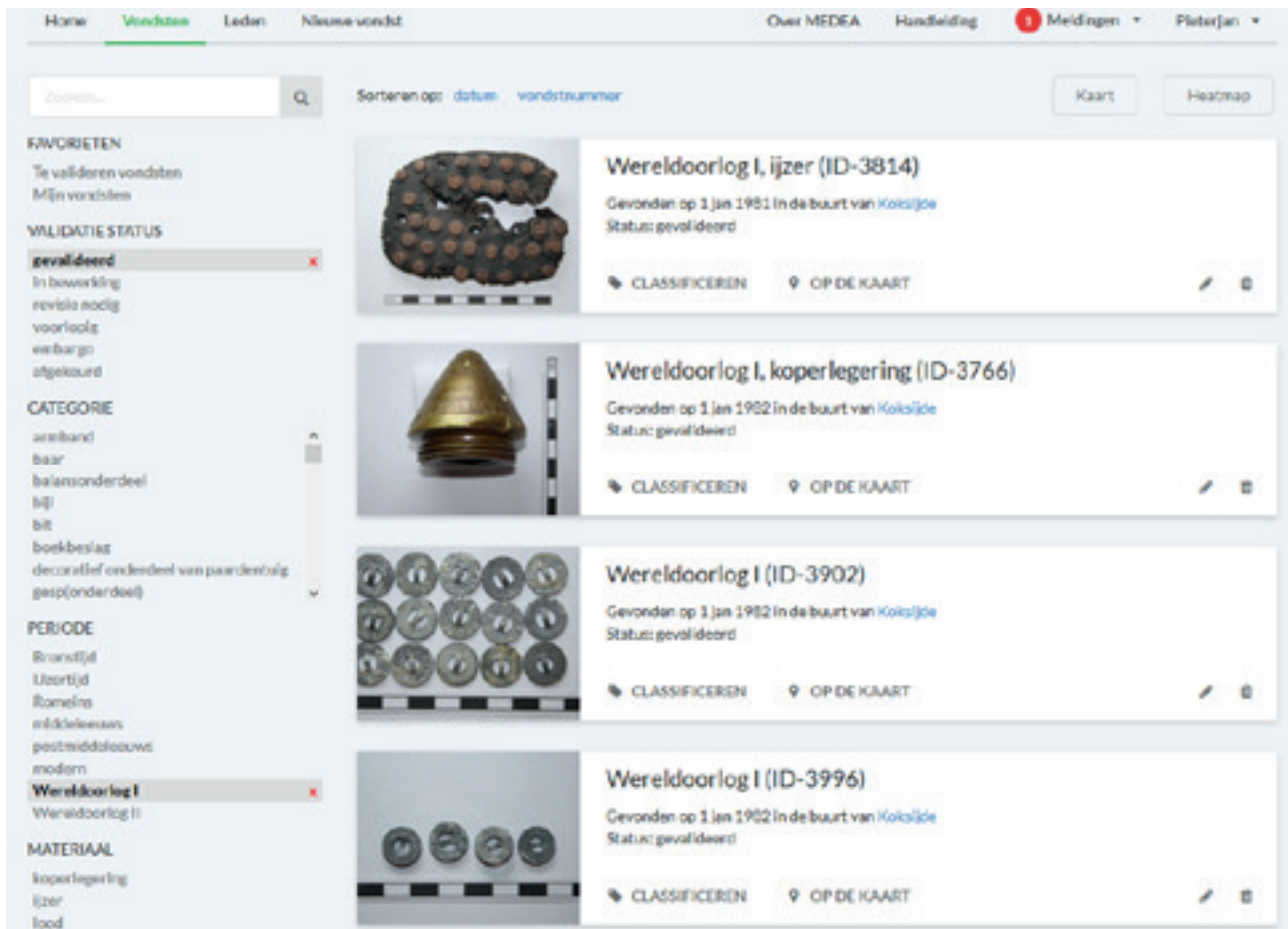
Een van de panelgesprekken met detectoristen aan het begin van het Human-Centered Design-traject voor de ontwikkeling van MEDEA.

Deze aanpak leverde belangrijke inzichten. Zo werd aanvankelijk gedacht dat zogenaamde *gamification* een belangrijk element zou worden van het platform. Het gaat daarbij om speelse elementen die onder sommige omstandigheden motiverend kunnen werken, zoals punten of badges verzamelen op je persoonlijke profiel voor elke vondst die je aanmeldt of identificeert. De initiële raadpleging maakte echter duidelijk dat dit soort snufjes eerder zou afdoen aan het *sérieux* van het platform als een betrouwbaar, wetenschappelijk instrument. Voor de betrokken partijen is MEDEA op de eerste plaats een platform dat kennisdeling en samenwerking tussen de verschillende actoren dient te bevorderen en dat daarbij ook een sensibiliserende rol kan hebben. Sociale functies bleken duidelijk overbodig, of zelfs contraproductief.

De toekomst van MEDEA

De bedoeling is dat MEDEA als online platform in de komende jaren een waardevol instrument wordt voor een brede en diverse basis van gebruikers met interesse in archeologische metaalvondsten. Het platform is technisch zo opgevat dat het met relatief beperkte middelen kan functioneren, onder meer door de inzet van vrijwilligers in meerdere rollen. Veelbelovend voor de toekomst van MEDEA is alvast de groeiende internationale aandacht voor detectievondsten. In het najaar van 2016 werd de North Sea Finds Recording Group opgericht, waar behalve het reeds bestaande Portable Antiquities Scheme en MEDEA ook de opstartende registratie-initiatieven in Nederland (PAN – Portable Antiquities Netherlands) en Denemarken (DiMe – Digitale Metaldetektorfund) deel van uitmaken. Het wetenschappelijke potentieel van een dergelijk overkoepelend initiatief behoeft nauwelijks betoog. De Noordzee is sinds de prehistorie een draaischijf van ideeën, goederen en mensen. De studie van metaalvondsten uit een haast volledig aaneengesloten gebied van het Kanaal tot het Kattegat zal dus een uniek perspectief openen op ons verleden. Bovendien zijn er verschillende andere landen in Noord-Europa waar gedacht wordt aan het opzetten van een gelijkaardig registratiesysteem, dus dat potentieel zal in de toekomst nog toenemen.

Maar misschien wel de belangrijkste bijdrage die MEDEA hoopt te leveren aan de archeologie, samen met verwante initiatieven in het buitenland, is een groter gevoel van gedeelde verantwoordelijkheid over ons archeologisch erfgoed. MEDEA is een ideale tool daarvoor: doordat alle vondstfiches publiek zijn, krijgt het publiek en detectoristen die de stap naar deelname nog niet waagden, een idee van de rijkdom aan metaalvondsten, en van het aantal liefhebbers dat wel al deelneemt. Het belang van deze categorie van erfgoed wordt tastbaar gemaakt, maar hopelijk ook het inzicht dat detectie geen vrijblijvende hobby is. Integendeel, het vereist zorgvuldigheid en geduld: een goede registratie van vondsten én vondstlocaties, kennis van de grenzen van verantwoordelijke detectie, een geschikte manier van schoonmaken en bewaren van vondsten, en het delen van de nodige informatie met de maatschappij. Wetgeving is natuurlijk noodzakelijk, maar een dergelijk besef van gedeelde verantwoordelijkheid onder de mensen die met veel enthousiasme, vaak bijna elk weekend zich volledig vrijwillig verdiepen in archeologische vondsten is wellicht de beste manier om dit kwetsbare, eindige erfgoed te beschermen.

Een screenshot van de MEDEA-interface met enkele detectievondsten uit de Eerste Wereldoorlog. Stand van zaken tijdens de tweede testfase, oktober 2016.

Meewerken? Dat kan! Neem een kijkje op
<http://medea.weopendata.com>

Pieterjan Deckers
 Vakgroep Geschiedenis, Archeologie en Kunst,
 Filosofie en Ethiek (HARP), Vrije Universiteit Brussel
pdeckers@vub.ac.be

Lizzy Bleumers
 Imec-SMIT, Vrije Universiteit Brussel

Eindnoten

1. MEDEA is een driejarig project (2014-2017) gefinancierd door de Vrije Universiteit Brussel. De auteurs wensen bij deze het hele projectteam te danken: Bert Lemmens en Nastasia Vanderperren (PACKED vzw), Sanne Ruelens en Jo Pierson (SMIT, VUB), en Clémence Marchal en project supervisor Dries Tys (HARP, VUB). Bijzondere dank gaat ook naar alle zoekers, archeologen en erfgoedmedewerkers die ons sinds de aanvang van het project gesteund hebben met hun adviezen en inzichten.
2. Meer informatie over de huidige wettelijke regels rond metaaldetectie zijn terug te vinden in een online document (<https://www.vlaanderen.be/nl/publicaties/detail/folder-metaaldetectie>) en op de site van Onroerend Erfgoed (<https://www.onroenderfgoed.be/nl/faq//categories/56>). De uitgebreide regelgeving omtrent onroerend erfgoed is gebundeld in een brochure die online terug te vinden is (https://www.onroenderfgoed.be/assets/files/news/downloads/140915_LV_RWO_Brochure_regelgeving.pdf) (webadressen laatst bezocht op 17 oktober 2016).
3. F. Carpentier, 'Duizend erkende metaaldetectoristen in Vlaanderen', Onroerend Erfgoed, 24 oktober 2016. <https://www.onroenderfgoed.be/actueel/nieuws/duizend-erkende-metaaldetectoristen-vlaanderen/> (27 oktober 2016).
4. <https://codex.vlaanderen.be/Zoeken/Document.aspx?DID=1000978¶m=inhoud> (17 oktober 2016); zie voor een overzicht van deze ontwikkelingen P. Deckers, Legislation, policy and practice of a hobby: archaeological metal detection by amateurs in Flanders, in: S. Campbell, S. Thomas, S. en L. White (reds.), *Competing Values in Archaeological Heritage* (ter perse).
5. R. Ribbens, Facts of archaeology. Archeologisch Vlaanderen in cijfers: 2004-2010, in: *Congresbundel Archeologisch Forum 16 April 2011*, Vrije Universiteit Brussel. Forum Vlaamse Archeologie vzw (2011) 16-17.
6. Gezocht en gevonden. Bodemvondsten uit Gent. Hoorn (2016); zie ook <http://www.gezochtengevonden.be> (17 oktober 2016).
7. A.S. Dobat, 'Between rescue and research: An evaluation after 30 years of liberal metal detecting in archaeological research and heritage practice in Denmark', *European Journal of Archaeology*, 16 (2013) 704-725.
8. P. Deckers et al., 'MEDEA: Crowd-Sourcing the Recording of Metal-Detected Artefacts in Flanders (Belgium)', *Open Archaeology* (ter perse 2016).
9. P. Deckers, 'Everbeek Roman Silver Hoard', *Trafficking Culture Encyclopedia*, 2012, <http://traffickingculture.org/encyclopedia/case-studies/everbeek-roman-silver-hoard/> (17 oktober 2016).
10. M.P.F. Verhoeven, Een archeologische evaluatie en waardering van een middeleeuwse site te Lelle (Berg - Kampenhout, provincie Vlaams-Brabant), RAAP-Rapport (Weesp 2012).
11. Zie M. Lewis, 'The PAS - a rather British solution. The mandatory reporting and voluntary recording of archaeological objects in England and Wales', in: A. Largerlof (red.), *Who Cares? Perspectives on Public Awareness, Participation and Protection in Archaeological Heritage Management* (Budapest 2013) 17-21. De website van het Portable Antiquities Scheme, inclusief de indrukwekkende Finds Database, kunt u raadplegen via www.finds.org.uk.
12. Uit P. Deckers, "'Productive sites" in the polders? "Griffin brooches" and other early medieval metal artefacts from the Belgian coastal plain', *Medieval and Modern Matters*, 3 (2014), 21-43.
13. De literatuur hierover is bijzonder uitgebreid, niet in het minst binnen de erfgoeddisciplines. Als startpunten geven we mee: A. Beck and C. Neylon, 'A vision for Open Archaeology', *World Archaeology*, 44 (2012) 479-497, doi:10.1080/00438243.2012.737581; S. Dunn en M. Hedges, 'Crowd-sourcing as a Component of Humanities Research Infrastructures', *International Journal of Humanities and Arts Computing*, 7 (2013) 147-169. doi:10.3366/ijhac.2013.0086; J.L. Shirk et al. 'Public Participation in Scientific Research: a Framework for Deliberate Design', *Ecology and Society* 17 (2012), doi:10.5751/ES-04705-170229; S. Thomas en J. Lea (reds.) *Public Participation in Archaeology*, Woodbridge (2014).
14. Zie de verwijzingen in noot 11, maar ook A. Olivier, 'Communities of Interest: Challenging Approaches', *Journal of Community Archaeology & Heritage*, 2016 (online gepubliceerd) 1-14, doi:10.1080/20518196.2016.1219490.
15. Dunn en Hedges, 'Crowd-Sourcing', 153.

